

ВЛАДИМИР СТУПАР

Вјеронаучна искуства из угла православне вјеронауке

Владимир Ступар

ванредни професор,
Православни богословски
факултет Свети Василије
Острошки, Универзитет у
Источном Сарајеву
vlado.stupar@gmail.com

Прегледни чланак

Примљено: 20. 12. 2022.
Прихваћено: 26. 7. 2023.

Кључне ријечи

православна вјеронаука,
Црква, боголикост, љубав,
слобода, личност, заједница

Сажетак

Православна вјеронаука своја искуства темељи на непролазној вриједности човјека као личности и као Божијег створења који има дар слободе али и огромну одговорност пред Богом и људима, како за свој морално-духовни тако и за друштвени живот. Црква која је Богочовјечанска заједница кроз своју проповјед и вјеронаучна искуства открива да је живот са Богом у унутрашњости човјековог бића иако скривен од спољашњег погледа, кључан за правилан развој и усавршавање човјека. Обликовање човјека по Божијој вољи и обнављање лика Божијег у човјеку је примарни задатак Православне вјеронауке. Дјеца као будући носиоци друштвеног и моралног развоја не само Босне и Херцеговине већ и човјечанства у цјелини, не могу правилно разумјети борбу, која се одвија како унутар њиховог срца тако и у заједници у којој живе, почевши од породице па до најшире друштвене заједнице којој припадају. Средства дата од Бога и поучавање у посту, молитви, љубави према Богу и ближњима су кључна за правилан развој људске личности у свим фазама развоја. Поред свих оспоравања вјеронауке у васпитно-образовним системима у Босни и Херцеговини, вјеронаука је не само опстала већ ће њени прави плодови бити залог добра у будућности.

Religious Education from the Perspective of Orthodox Religious Education

خبرات التربية الدينية من زاوية التربية الأرثوذكسية

Keywords:

Orthodox religious education, church, divine image, love, freedom, personality, community

الكلمات المفتاحية:

التربية الأرثوذكسية، الكنيسة، الشبه بالله، الحب، الحرية، الشخصية، الجماعة

232

Abstract:

The experiences of Orthodox religious education rest on the imperishable value of man as a personality and as God's creature who has the gift of freedom but also a huge responsibility before God and people, both for his moral and spiritual life and for his social life. The Church, as a community of God and man, through its preaching and religious educational experiences, reveals that life with God in the innermost being of a person, though hidden from external view, is crucial for the proper development and perfection of a person. Shaping a person after God's will and renewing the image of God in a person is the primary task of Orthodox religious education. Children, as future agents of social and moral development of not only Bosnia and Herzegovina but also of humankind as a whole, cannot properly understand the struggle taking place within their hearts and the community in which they live, from the family to the broader social community to which they belong. Means given by God and teachings in fasting, prayer, and love for God and neighbors are crucial for the proper development of human personality in all stages of development. Despite all the challenges of religious education in the educational systems in Bosnia and Herzegovina, religious education has not only survived but its true fruits will be a guarantee of good in the future.

الملخص:

تؤسس التربية الأرثوذكسية خبراتها على قيمة الإنسان الدائمة كشخصية ومخلوق الله له هبة الحرية وكذلك مسؤولية ضخمة أمام الله وأمام الناس في سياق حياته الأخلاقية – الروحية وحياته الاجتماعية. إن الكنيسة التي هي جماعة إلهية – إنسانية تكشف من خلال خطبها وخبراتها المرتبطة بالتربية الدينية عن أن الحياة مع الله في باطن الكيان الإنساني، مع أنها خفية من النظرة الخارجية، أساسية لتطوير الإنسان الصحيح وترقيته. إن تكوين الإنسان وفقاً لإرادة الله وتجديد صورة الله في الإنسان مهمة أساسية للتربية الأرثوذكسية. والأطفال كالمشاركين في التطوير الاجتماعي والأخلاقي، ليس فقط للبوسة والهرسك بل للبشرية بأسرها، لا يمكنهم أن يفهموا بشكل صحيح النضال الذي يجري داخل قلوبهم وكذلك في المجتمع الذي يعيشون فيه، ابتداء من الأسرة إلى الجماعة الواسعة التي ينتمون إليها. والوسائل الممنوحة من قبل الله وتعليم الصيام والصلاة والحب لله وللأقرباء هي أساسية لتطوير الشخصية الإنسانية الصحيح في جميع مراحلها. ورغم إنكار التربية الدينية في الأنظمة التعليمية التربوية بالبوسة والهرسك، هي لم تبقى بحسب بل ستكون ثمارها الحقيقية رهن الخير في المستقبل.

Улога вјеронауке у друштву

Из перспективе православне вјеронауке, људска светост и хришћанска светост је нада за цијели свијет и за друштво због тога што сви односи који дефинишу друштвени живот човјека полазе од нашег односа према Богу. Од наше вјере зависи и наш живот, па према томе и живот у друштву и породици. Зашто је улога вјеронауке у друштву важна као љубав према Богу и ближњима за оздрављење цијелог друштва? Због тога што се човјек који је без Бога претвара у супротност истинске човјечности. Вјеронаука рјешава проблем васпитања и образовања као проблем опстанка друштва и људске цивилизације уопште, на тај начин што свједочи Бога. То свједочење је кључно за друштво јер без Бога и живог односа и јединства са Богом, човјек постаје сличан демону који не може да воли нити да буде вољен. У том смислу, Архимандрит Рафаил осликава узроке данашње кризе друштва када каже: "Тубитак љубави према Богу је људски род учинио несрећним, а сва достигнућа цивилизације претворио у надгробне споменике на гробљу душа. Данас је мало срећних људи. Стално унутрашње незадовољство, осећај напуштености и отуђености постепено се трансформишу у злобу, у жеђ за рушењем и уништавањем. Споља се то пројављује кроз најразличитије форме: наркоманију, алкохолизам, породични садизам, национализам, тиранију, бесмислену окрутност у поступцима, заједљиво подсмевање, као да се човек тако свети за себе свима, на крају, и себи самоме. Осим тога, човекова душевна празнина и емотивна равнодушност околине изазивају осећај сталне бојазни, сталног ишчекивања моралних удараца од стране најблискијих. Осећај незаштићености и немоћи рађа низ психичких поремећаја и човек као да хоће да из те стварности побегне у своју болест. Духовна пустош личности и целог савременог друштва претварају човека у примитивно биће без моралних принципа, које је у суштини веома несрећно,

или у насилника, или у човека који живи у овом свету као у шуми препуној дивљих звери, у вечном страху од предстојеће невоље. Наше друштво је веома болесно и дубоко несрећно” (Карелин, 2012, стр. 212-213) Преображен човек, преображава цијели свет по мјери свога образа или у рај или у пакао, то јесте, ако се човек преображава благодаћу Божијом, његова делатност је боголика, а ако се преображава губећи боголикост, човјекова дјелатност је усмерена ка смрти и обезображењу. Свједочанство светости живота које се остварује у црквеној пракси као подвиг или двиг ка Богу и ближњима, као задобијање благодати Светог Духа је свједочанство пуноће живота и исцјелење свих односа човјекове личности која се открива нарочито у породици која је кључна за оздрављење друштва. Нарочито је то важно за дјецу која су најосјетљивија на патолошке промјене у личности обезображеног савременог човека. У том смислу, Свети Порфирије, благодатни учитељ духовног живота истиче важност односа унутар породице који треба да буду утемељени на светости родитеља, када каже: “Светост родитеља спасава њихову децу. Постоји један начин да немамо проблема са својом децом – то је светост нашег живота. Постаните свети и нећете имати никаквих проблема са својом децом. Наравно да се то врло лако постиже: стицањем божанске благодати. Па како стичемо божанску благодат? Смирењем и молитвом. Но, наша молитва треба да буде снажна и жива. Када се молимо са вером и стрпљењем, то увек даје резултата.” (Кавсокалитит, 2003, стр. 497-498) Православна вјеронаука која кроз црквени живот васпитава и образује свете људе је нада за оздрављење и исцјелење породице, друштва као и цјелокупне творевине. Потрага човека за егзистенцијалном слободом, злоупотреба слободе, као и питање борбе са злом, како унутар човека тако и у односу са другим људима и друштву уопште, вјеронауци даје прворазредну важност и значај. Релативизам свих моралних и духовних закона у данашњем свијету доводи до тога да индивидуална слобода без одговорности, постаје

камен спотицања за савременог човјека. Могућност као и коначни циљ обожења човјекове личности је догађај заједнице са Богом, јер “личност се не може дефинисати ни полазећи од тела, нити од душе, нити од разума; она је апсолутна стварност која превазилази елементе који битишу у њој. Тело нема независну егзистенцију, већ постоји у субјекту. Човек као личност не јавља се као индивидуа једне врсте, него као биће свесно свог слободног и разумног односа са Творцем. Његов личносни карактер састоји се управо у том отварању и слободи за заједништво. Онако као што показује само име (προσωπον значи кад се једно лице окрене другом лицу, гледајући лицем у лице), личност је индивидуалност отворена за заједницу, субјекат који има рационалну и слободно утемељену егзистенцију. Само у заједници човек открива свој идентитет и свој позив личности.” (Брија, 1999, стр. 293-294) Предрасуде везане за вјеронауку и њену вриједност најбоље свједоче о потреби преиспитивања пута којим иде савремени човјек. Такође, је неопходно да они који имају формални приступ вјеронауци и црквеној педагогији поново пронађу инспирацију у тајни побожности и надахнути благодаћу Божијом кроз покајање, смирење, молитву и пост, једном ријечју светотајинско – подвижничким животом, остваре побједу над лажним начином постојања. Превазилажење лажног начина постојања кроз Цркву, показује човјеку да су слобода и љубав у загрљају Бога и човјека нада за овај свијет. Откривање вјечног смисла, вјечне вриједности и вјечног живота који се човјеку дарује у Цркви, вјеронауци даје егзистенцијални значај како на плану унутрашње мисије, тако и на плану свједочења свим људима, који су у потрази за Истином. Могућност позитивног али исто тако и негативног одговора у личносном трагању, који се увијек одвија кроз однос са Богом, открива антрополошку истину човјека као бића заједнице, али и бића призваног на пуноћу слободе. У том смислу Христо Јанарас истиче да: “Истина личног односа са Богом, може бити позитивна или

противна (= негативна) али је при свему томе то увек један егзистенцијални однос, одређење човека, начин његовог бића. Човек представља егзистенцијални догађај односа и заједнице.” (Јанарас, 2007, стр. 21) Само одређење Цркве се у конкретном евхаристијском искуству заједничарења са Христом у животу оних људи који се васпитавају и образују, открива Цркву као најприснији однос Богочовјека и народа Божијег. Учешће у том односу је причешће Христом. Александар Шмеман наглашава да причешће представља улазак човјека у христоподобан начин постојања када каже да: “Причешће представља есхатон и могућност да се буде сведок истог. Евхаристија успоставља унутрашњу везу са Другим и са другима.” (Шмеман, 2011, стр. 43) Црква по својој природи уводи човјека у простор слободе али и у опит вјечности кроз јединство са Христом и са другим личностима које су у јединству Цркве. Свакако да ово искуство педагошког етоса вјечности кроз освећену личност, преображава и односе личности са другим људима. Због тога су хришћани “со земљи” и “свјетлост свијету”, јер доносе својом личношћу и начином постојања у овај свијет стварно искуство есхатона и светости. Црквену и друштвену димензију васпитања наглашава Митрополит Амфилохије, када каже да: “човек по самој природи својој није само јединка него је и заједница, тако да и васпитање његово мора имати не само индивидуални него и друштвени, односно еклисијални карактер и смисао.” (Радовић, 1993, стр. 27) То значи да човјек и његове потребе нису утилитаристичког карактера у односу на овај свијет већ да је човјек шири и дубљи од самог створеног свијета, јер може да ступа у лични и непосредни однос са Богом. Због тога је вјера и вјеронаука у човјековом васпитном и образовном узрастању кључна за правилно усмјерење нарочито дјеце ка њиховој истинској човјечности. Због тога ћемо рећи нешто о вјери као односу са Богом али и односу који изграђује човјека на вјечном плану човјекове егзистенције.

Вјера у процесу образовања

Вјера уводи човјеково биће у могућност постојања на нови, јединствен и непоновљив начин оних личности које се сусрећу и освећују у светотајинској заједници и животу са Богом. Суштински проблем савременог човјека јесте индивидуализам који се пројављује у свим аспектима и потребама људским. Егзистенцијална потреба за слободом се остварује путем вјере, као и превазилажење индивидуалног начина постојања. Због тога је васпитање путем вјере пут ка превазилажењу индивидуализма, што истиче Мастројанопулос када каже да: “Вера је сусрет. Вера је прихватање Емануила – Бога Који је с нама. То је отварање нас самих према надземаљским димензијама. Вера је одбацивање антропоцентризма. Због тога она представља сусрет личности, наше повезивање са неким другим, један нови однос, једно дубоко искуство. А тај сусрет је слободан и неизнуђен. У још већој мери, вера јесте дар који долази свише – право које могу да искористим неусиљено и слободно. Вера је најузвишенија слобода, најслободније прихватање, слобода поверења у оно што је најверодостојније. Не у своје “ја” (тј. у свој “его”) или у друге ауторитете – мале, човечанске, релативне... Вера је, дакле, ослобођење од свега тога и предавање човека своме Путеводитељу. То није поверење које се рађа на основу доказа, силогизама и логичких аргумената, на основу “зашто” и “зато”, већ упркос свим супротним чиниоцима који настоје да је угасе. “Верујем” значи имам поверења у целости и апсолутно. “Верујем” значи одважујем се да сусретнем скривеног Непознатог. То је свесрдни одговор “да” упућен јединоме Истинитоме. На тај начин, кроз тај излазак из себе самих и кроз тај сусрет, човек ступа у Царство Христово.” (Мастројанопулос, 2006, стр. 28-29) Дакле, вјера није индивидуални чин, већ указује на слободу и заједницу љубави светих личности који припадају Богу. Екзистенцијалну димензију поимања

личности у заједници са Богом, наглашава Дражен Перић када каже да: “Унутар Цркве индивидуални човек постаје личност, односно, остварује биће и живот као непосредност љубавног заједничарења. По мери тог остваривања, Црква представља икону Бога, пројаву и откривење начина божанског постојања и живота, љубавног узајамног прожимања божанских Личности у заједници једне Суштине. На тај начин Црква представља извор знања, не као учење или проповед о спасењу, већ, превасходно као заједница личности и догађај спасења, као чињеница учествовања у истинском животу који не познаје смрт. Познање Бога и учешће у Њему као превасходни циљ црквеног образовања јесте стварност васпостављања и преобразовања “исконске лепоте” образа Божијег у човеку и поврх свега тога: јединство живота Божанства и човечанства.” (Перић, 2010, стр. 79) Лична вјера се практикује уједно као и заједничка вјера Цркве, која се оваплоћује у животу као сагласност и симфонија којом се преображава вјерујући и којом свједочи и живи Истину. То не значи да лично вјеровање постаје образац вјере у Цркви, већ да вјера Цркве постаје образац у животу личности, као начело живота и понашања. Тада се вјера појављује као дјелатни принцип по коме се личност руководи јер представља личносни опит живота у Христу. О оваквом искуственом и личносно – опитном садржају вјере, Христо Јанарас каже: “Када нас Црква позива у своју истину, не предлаже нам некакве теоријске ставове које у начелу треба да прихватимо. Позива нас у лични однос, у начин живота који представља однос са Богом или поступно и опитно води у однос са Њим. Тај начин преображава целокупан живот: он индивидуално преживљавање претвара у чињеницу заједнице. Црква је тело заједнице чији чланови не живе свако за себе него у органском јединству љубави са осталим члановима и Христом као главом тела. Верујем у истину Цркве значи: прихватам да се уврстим у “везу љубави” коју она представља, имам

поверења у љубав светитеља и Бога, а они ме прихватају са вером – са поверењем према мојој личности.” (Јанарас, Азбучник вере, 2000, стр. 26) На тај начин личност црпи свој идентитет из заједнице љубави која даје непролазну вриједност свима који се поистовећују са Црквом. Ово поистовјећење значи да се не губи лична непоновљивост и јединственост личности. Она се очувава као уникатна у заједници, на тај начин што постаје облагодатањена вјечним животом. Искуство вјере унутар светотајинског и црквеног живота даје вјеронауци у образовном и школском систему праве оквире за васпитање. Када се личност дјетета уважава као она која конституише, заједно са осталим личностима, наш вјечни живот у заједници са Богом, онда васпитни процес добија сву пуноћу и озбиљност која позива на слободу али и одговорност. Љубав као темељ истинске педагогије како у Цркви тако и у школи, даје вјери и вјеронауци темељ који је у Богу и Божанској љубави. У том смислу, Јован Зизјулас подсјећа на ријечи Апостола Павла о љубави која никада неће престати, када каже да: Љубав није просто једна врлина; она је онтолошка, а не само етичка категорија. Љубав је оно што ће преживети у “нестаривом и бесконачном веку”, када ће сви дарови који нас данас импресионирају као што су знање, пророштво итд. бити укинута.” (Зизјулас, 2012, стр. 88) Васпитни и образовни процес је неодвојив од Цркве и благодатног живота, тако да вјеронаука за своје полазиште и свој коначни циљ има обожење човјека. Дијете које је члан Цркве истовремено је члан и друштва, кроз вјеронауку своје утемељење потврђује на вјечној Божанској љубави, слободи и животу. Људи који живе у Богу и Богом воле друге људе. Императив љубави бива усмјерен не само на оне који нас воле већ и на оне који нас не воле. Тиме Христова заповјест о љубави и према непријатељима бива у потпуности испуњена у онима који су охристовљени и обожени. Због тога ћемо рећи нешто о вјеронауци као Богочовјечанској педагогији.

Богочовјечанска педагогија као вјеронаука

Исус Христос који је Син Божији и Син Човјечији је свагда доступан људима који се образују у Цркви као вјечна присутност *“и ево ја сам са вама у све дане до свршетка вијека. Амин.”* (Мт. 28, 20) Могућност ипостасног сједињења Бога и човјека, је постала стварност у Христу. Та стварност се у светотајинском искуству црквене педагогије потврђује као причешћивање Христом. Богочовјек је онај којим се спасавамо и оздрављујемо истинском човјечанском природом која је уипостазирана и сједињена са Божанском природом у Личности Господа Исуса Христа. Усиновљење Богу Оцу, које бива кроз светотајинско општење у Тијелу и Крви оваплоћеног Сина Божијег, благодаћу и дејством Светог Духа је уједно утемељење и испуњење црквене педагогије односно, православне вјеронауке. Човјекова способност откривена и остварена Богочовјеком, да учествује у Божанском животу, представља коначи циљ црквене педагогије. Релациони однос светотајинског учешћа вјерних, који се остварује у ипостасном сједињењу са Христом је благодатни дар. У том смислу, Владика Максим истиче: *“Само је човеку дата способност (дар, милодар, харизма, таленат) личног и непосредног учешћа у такође личном Битију тројчнога Бога. Сам Бог нас васпитно кара (патње, гоњења, мучења) на нашу корист, да бисмо учествовали у светости Његовој (“да будемо заједничари светости његове”, Јевр. 12, 10). Хришћани су дакле свети само у резултату учешћа у светости Божијој – догађају заједнице изабраног Народа – и то у личносно-онтолошком, а не просто моралном смислу. Управо је Дух Свети Онај Који, када “дише”, ствара “свете” у догађају личностне заједнице. Сви су хришћани у почетку називани светима и то на основу чињенице да је као мерило светости превасходно сматрано чешће у заједничкој вери, у крштењу, у светој Евхаристији и тако даље, а не само – нити првенствено – индивидуални подвиг и приступ истини.”* (Васиљевић, 2015, стр. 25-26)

Бог као вјечно Други бива извор нашег идентитета и нашег вјечног постојања (онтологија). Динамизам који се остварује у перспективи личне несавршености и недовољности, који поседује човјек и светости, која се као дар слободно прима од Бога у заједници Цркве, нам указује да светост није привилегија појединаца већ догађај заједништва Бога и човјека. Христос као Нови Адам доноси нераскидиву заједницу и јединство Бога и човјека. Он Собом представља савршенство и светост Цркве, тако да сви који учествују у саборном бићу Цркве, постају личности у оној мјери у којој слободно љубе у Христу Бога и ближње. Поставити се у перспективи Царства Божијег на начин да комуникација и општење са вјечно Другим и са ближњима који су такође освећени и просвећени Богом, бива у благодатним и вјечним енергијама Божијим, значи прије свега да се у љубави поистовјеђујемо са Љубљеним. Лично постојање у заједници са Богом који је Љубав, наглашава Владика Атанасије, када каже: “Не треба никада заборавити да истина хришћанске вере: “Бог је Љубав” (1 Јн.4,8 и 16) није само морална него и основна онтолошка истина Хришћанства. Божија Личност, тачније: заједница Трију Личности, јесте изнад његове природе, јер апсолутна личност је апсолутно слободна од било какве нужности, па и од нужности сопствене природе. Или, ако хоћемо можемо и тако да кажемо: Божија “природа” (тачније Божија егзистенција) и јесте у слободном и љубавном постојању Трију Личности у вечном односу и заједништву. Овим је онтологија личности изражена као релациона онтологија која открива прву и последњу Истину као живот и заједницу, Битије као Живљење у Заједници.” (Јевтић, 1994, стр. 177) На тај начин постајемо слични Њему и као што је Он. То поистовјеђење са Богом бива такво да свети који су чланови Тијела Христовог који је Црква, постоје као личности образоване и сличне Њему. Свети обожени у Христу, испуњени Духом Светим и усиновљени Богу Оцу, постоје на божански начин у

Цркви, бивајући личности као “богови по благодати” или подобни Христу. Дакле, истински Христоролики и Боголики не губећи свој лични идентитет, него га проналазећи у Богочовјеку Господу Исусу Христу. Слободан однос љубави са Богом у Христу и са другим личностима потврђује човјекову боголикиост као вјечно назначење ка обожењу што представља испуњење црквене педагогије. У том смислу Владика Атанасије, наглашава да је човјекова боголикиост првенствено његова христороликиост, када каже да: “У библијској традицији, нарочито у новозаветној, ликовитост човека с Богом, његова сличност као личности с Богом као својим прототипом (Прволиком), повезује се најпре са Христом (Кол. 3,10; Рим. 8,29 итд.). Ово повезивање човека са Христом, и кроз Христа са осталим лицима Свете Тројице, бива, пре свега, зато што је Христос вечни Син Божији, а то је истовремено и назначење човека већ од самог стварања: да буде усиновљени син Божији у вечноме Јединородноме Сину Божијем, те је зато Христос и извршни, самоделатни (αυτοουρος) Творац, Спаситељ и Обожитељ човека и рода људског. Отуда је Христово оваплоћење и очовечење предначинено већ од стварања света и човека (Св. Максим Исповедник, Таласију, 60) и у том смислу је божанско назначење човека: “да сви (људи) достигнумо у Човека Савршеног, у меру раста пуноће Христове” (Еф. 4,13). Да је Христос Оригинал човека, по хришћанском схватању, видно је и по томе што је човек као личност истовремено душа и тело. Отуда у православној богословској традицији личност човекова није само, и није пре свега у бесмртности душе, него у човековом бесмртном односу слободе и љубави са Богом у Христу и такође, са другим бесмртним људским личностима, а то је бесмртна заједница у Духу Светоме у Цркви – Као заједница Свете Тројице и људи као обесмрћених психофизичких личности.” (Јевтић, 1994, стр. 179)

Закључак

Православна вјеронаука и њена искуства извиру из искуства Светог предања Цркве као заједнице Бога и људи. Непролазна вриједност и несводивост људске личности на пролазне вриједности створеног свијета дају наду да изазови који су пред нама, а који иду у правцу деградације човјековог достојанства, буду успјешно превазиђени. Православна вјеронаука стоји заједно са другим традиционалним религијама као непремостива брана у заштити човјека као боголиког бића, створеног по слици и прилици Божијој. Та слика и прилика се огледа у слободи, љубави и заједници као егзистенцијалним потребама сваког људског бића. Човјекова Боголикост се остварује не само у црквеној заједници већ се разоткрива и унапређује кроз образовни и васпитни процес православне вјеронауке. Чињенице људске несавршености и огреховљености али и превазилажења истих кроз црквени начин постојања у Светим тајнама, указују на неопходност вјеронауке. Увођење у вјеру, објашњење и аутентично свједочење вјере кроз живот у вјери, даје наду да овај Божији свијет и Божији људи буду спремани за сусрет са Богом. Вјечност и пуноћа будућег живота који је сада скривен у Цркви као тајни и срцима вјерујућих као опит вјере, када настане Божији суд над људима ће се пројавити као непролазни плод поучавања у вјери. Због тога вјеронаука своје циљеве не темељи искључиво на функционалности човјека у овом свијету, већ на радости коју доноси освећујућа благодат Божија и која се пројављује као љубав према Богу и свим људима, али и као залог вјечног живота у непролазном царству Божијем.

Литература

Брија, Ј. (1999). Речник православне теологије. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ.

- Васиљевић, М. (2015). Човек заједнице у Христу. Атина-Београд-Лос Анђелес: Институт за теолошка истраживања ПБФ, Севастијан прес, Интерклима-графика.
- Зизјулас, Ј. (2012). Црква у тајни пројављена, Огледи из евхаристијског богословља. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко - браничевске.
- Јанарас, Х. (2000). Азбучник вере. Нови Сад: Беседа.
- Јанарас, Х. (2007). Слобода морала. Крагујевац: Издавачка кућа Каленић.
- Јевтић, А. (1994). Философија и теологија. Врњачка Бања: Братство Св. Симеона Мироточивог.
- Кавсокаливит, П. (2003). Подвижник љубави - прозорљиви чудотворац. Нови Сад: Беседа.
- Карелин, Р. (2012). Како породици вратити изгубљену радост. Будва: Манастир Успења Пресвете Богородице-Подмаине.
- Мастројанопулос, И. (2006). Царство Божије Лек бесмртности. Србиње: Академија Св. Василија Острошког.
- Перић, Д. (2010). Божићни број). Предност онтологије над гносеологијом у црквеном образовању. Видослов, pp. 70-79.
11. Радовић, А. (1993). Основи православног васпитања. Врњачка Бања: Братство "Св. Симеон Мироточиви".
12. Шмеман, А. (2011). Евхаристијско богословље. Београд: Богословско друштво Отачник.

